

ХУДОЖНІСТЬ ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Кметик-Подубінська Х.І.
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Кметик-Подубінська Х. І. Художність твору як об'єкта авторського права.

Питання інтерпретації художності творів є однією з основних теоретико-прикладних проблем авторського права, адже без чіткого розуміння зазначеної категорії на рівні дослідницької свідомості напевно чи можна вести мову про всебічне дослідження відповідних об'єктів. Власне тому, метою статті є проведення аналізу художності твору та її критеріїв, а також з'ясування ролі досліджуваної категорії для надання правової охорони твору. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів твору, необхідно констатувати, що у юридичній літературі так і не сформовано єдиного комплексного розуміння категорії художності твору та її характеристик.

Оптимальною методологічною основою для дослідження є комплекс філософсько-світоглядних підходів до вивчення категорії художності, загальнонаукових та спеціально юридичних методів. Так, використано методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, структурно-функціональний, термінологічний, герменевтико-правовий та формально-юридичний методи.

У статті досліджено зміст та сутність поняття художності твору як об'єкта авторського права. Акцентовано увагу на важливості дослідження зазначеного поняття не лише в світлі мистецтвознавчих, культурологічних та філософських галузей знань, а також в розрізі авторського права та охорони його об'єктів. Автором проведено аналіз категорії художності твору; на підставі норм законодавства у статті виокремлено основні види художніх творів. Вивчено та проаналізовано критерії художності творів. У статті досліджено змістовні та формальні складові елементи твору, а також їх роль у вирішенні питання надання відповідним об'єктам правової охорони.

Встановлено, що змістовними критеріями художності твору є гуманістична ідейність та правдивість, глибина відображення явища дійсності, тоді як формальними визнаються системність, органічність, оптимальна організація, повнота освоєння теми, а також внутрішня гармонійність. Разом з тим, з'ясовано, що художність являє собою фундаментальну категорію і якість твору, але не може бути визначальною для вирішення питання про надання правової охорони.

Ключові слова: авторське право, правова охорона твору, твір, творча діяльність, художність, художні твори, художній стиль, художницький рівень, органічність твору, системність та організація твору.

Kmetyk-Podubinska Kh. Art of the work as an object of copyright.

The issue of interpretation of the art of works is one of the main theoretical and applied problems of copyright, because without a clear understanding of this category at the level of research consciousness, it is hardly possible to talk about a comprehensive study of relevant objects. Therefore, the purpose of the article is to analyze the art of the work and its criteria, as well as to clarify the role of the studied category to provide legal protection for the work. Despite the large number of works devoted to the study of various aspects of the work, it should be noted that in the legal literature has not formed a single comprehensive understanding of the category of art of the work and its characteristics.

The optimal methodological basis for the study is a set of philosophical and ideological approaches to the study of the category of art, general and special legal methods. Thus, the methods of analysis, synthesis,

deduction, induction, structural-functional, terminological, hermeneutic-legal and formal-legal methods are used.

The article examines the content and essence of the concept of the work of art as an object of copyright. Emphasis is placed on the importance of researching this concept not only in the light of art, cultural and philosophical fields of knowledge, but also in terms of copyright and protection of its objects. The author conducted a thorough analysis of the category of art of the work; on the basis of norms of the legislation in the article the basic kinds of works of art are allocated. The criteria of art of works are studied and analyzed. The article examines the substantive and formal components of the work, as well as their role in addressing the issue of providing the relevant objects of legal protection.

It is established that the substantive criteria of the work of art are humanistic ideology and truthfulness, the depth of reflection of the phenomenon of reality, while formal are recognized systemic, organic, optimal organization, completeness of the theme, and harmony. However, it was found that art is a fundamental category and quality of work, but can not be decisive in solving the issue of legal protection.

Key words: copyright, legal protection of a work, work, creative activity, art, works of art, artistic style, artistic level, organicity of the work, systematization and organization of the work.

Постановка проблеми. Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, надаючи в тексті статті 8 Закону невичерпний перелік таких творів. У визначенні термінів Закон також надає певне розуміння творів образотворчого та ужиткового мистецтва, а також творів архітектури. Разом з тим, Закон не містить прямої вказівки на художність твору як обов'язкової його ознаки. Натомість зазначається, що художні твори охороняються законом незалежно від факту їх ступеня завершеності, призначення, цінності, жанру, обсягу чи мети [6]. Власне тому, в розрізі авторського права та охорони його об'єктів важливим є аналіз категорії художності твору та її співвідношення з власне художніми творами, художницьким рівнем та художнім стилем.

Стан опрацювання проблематики. До питання художності творів неодноразово зверталися вітчизняні та зарубіжні дослідники. Досліджуючи окремі аспекти прав інтелектуальної власності на твори образотворчого мистецтва, літературні і художні твори, твори архітектури та науки, зазначеної категорії торкалися С. Бурлаков, Є. Греков, М. Давидова, Р. Денисова, П. Іванишин, А. Котляр, М. Стреля, Г. Чурпіта. Однак, висвітлення поняття художності твору власне в юридичному сенсі значного поширення не отримало, а більшість досліджень відбувалися головним чином в світлі мистецтвознавчих, культурологічних та філософських галузей знань. З огляду на це, правильне трактування художності твору як об'єкта авторського права видається необхідним і актуальним, зокрема для встановлення авторства та ефективного захисту авторських прав

Мета дослідження. Метою статті є аналіз змісту та сутності категорії художності твору як об'єкта авторського права.

Виклад основного матеріалу. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів дає достатньо чітке розуміння художніх творів як окремих об'єктів авторського права. Стаття 2 Конвенції містить положення, згідно якого термін «Літературні і художні твори» охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені. Зокрема, до таких творів Конвенція відносить книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори; драматичні і музично-драматичні твори; хореографічні твори і пантоміми, музичні твори з текстом або без тексту; кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії; малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графіки і літографії; фотографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним фотографії; твори прикладного мистецтва; ілюстрації, географічні карти, плани, ескізи і пластичні твори, що відносяться до географії, топографії, архітектури або наукам [1]. У свою чергу, стаття 433 Цивільного кодексу України серед поданих чотирьох основних груп об'єктів авторського права також окремо виділяє літературні та художні твори, зокрема: романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх

творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності [7].

Художні твори визначаються в літературі як результати інтелектуальної, творчої діяльності автора, які виражаються у формі зображення чи в об'ємно-просторовій формі. До художніх творів відносять наступні їх групи: 1) твори образотворчого мистецтва (живопису); 2) фотографічні твори; 3) твори ужиткового (прикладного) мистецтва; 4) твори архітектури містобудування і садово-паркового мистецтва; 5) твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер творчої діяльності, кожна з яких представлена достатньо великим різноманіттям творів [8].

Що ж стосується поняття художності, то вона в енциклопедичних джерелах визначається як складне поєднання творчих і професійних якостей, які визначають кінцевий результат праці творця в мистецтві. Художність пов'язана з творчою свободою, оригінальністю, смаком, почуттям міри автора у висвітленні теми. До художніх належать твори, де у співзвучності з ідеальними нормами та вимогами теорії мистецтв реалізується професійний творчий процес, органічно поєднуються форма і зміст [4].

З цього приводу варто звернутися до культурологічних досліджень. Слушною є думка М.О. Давидової, що поняття «художність» є складним, багатоаспектним, «невловимим», і разом з тим, нібито дано кожному, хто береться судити про твір мистецтва або прагне до його створення. Дослідниця зазначає, що терміном «художність» найчастіше позначають аксіологічну нормативну категорію – тоді основою для позначення виступає ряд критеріїв (різних у різних авторів), як правило, при домінанті критерію естетичного. У багатьох випадках художність зв'язується й з тим ґрунтом, на якому «виробляється» мистецтво – а саме, з культурою того або іншого типу, і розглядається як одна з категорій національної самосвідомості. Використання категорії «художність» є більш характерним для теорій, що тяжіють до встановлення позаісторичної сутності мистецтва. Носієм художності з точки зору формальної мистецької школи є художня форма як система художніх прийомів. Художність у цьому варіанті з'являється як підсумок зустрічі й «роботи» оформленої «речі» зі свідомістю того, хто сприймає [2].

У загальному розумінні твором можна вважати будь який об'єкт, створений творчою працею і об'єктивований у певну форму. Однак, аналіз джерельної бази свідчить про існування певних критеріїв художності твору. До таких, зокрема, належать: наявність загальної ідеї; закінченість (в рамках розв'язання хоча б однієї проблеми); художній інструментарій (ідеї висловлені не напряму, а з допомогою образів); замкнутість всередині себе. Разом з тим, в літературі можна зустріти також поділ на т. зв. атрибутивні критерії – техне, ейдеологічність та духовно-творчу телеологічність [3]. Водночас, на думку науковців, слід все ж говорити про поєднання в творах змістовного та формального аспектів [2]. З огляду на це, виділяють і відповідні критерії художності творів.

Змістовними критеріями художності твору визначається його гуманістична ідейність та правдивість, глибина відображення у творі певного явища дійсності. До формальних критеріїв відносять системність, органічність твору, оптимальну організацію твору, повноту освоєння теми твору, а також його внутрішню гармонійність.

Критерій ідейності твору виходить з того, що твір конче мусить мати ідею і в принципі не існує безідейних творів. Зрештою, твір як результат творчої праці вже сам по собі є певною ідеєю. Твір неодмінно повинен бути не простим відтворенням загальновідомого факту чи звичайного викладу інформації у певній формі, а цікавим і актуальним. І тут природно постає питання творчого внеску автора, оригінальності ідеї та новизни твору. Окрім того, на думку дослідників, суть і покликання мистецтва полягає в його гуманістичній спрямованості, а художність є категорією універсальною. Так, зазначається, що в кожній національній традиції, у кожній епосі, художність має власне наповнення. Але універсальність художності забезпечується його людською достовірністю. Художність, на думку науковців, є позицією ества, його точкою зору у наскрізь штучному сучасному світі й побуті, й відносинах міжлюдських [2]. Твір не може пропагувати культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Власне, в тому і виявляється гуманістична ідейність твору.

Критерій правдивості і глибини відображення у творі певного явища дійсності полягає в точності, адекватності розкриття визначальних прикмет та суті явища, дійсності в цілому. Все це визначається тим, наскільки промовистими є художні образи, деталі твору. Автор, використовуючи арсенал художніх засобів і прийомів, викликає певні асоціації, уявлення і навіть ставлення до образу, який передає. Саме завдяки цьому критерію, на думку дослідників, і реалізується пізнавальна функція творчої праці, а ступінь глибини впливає на рівень художності твору і майстерності автора.

Системність і органічність твору є критерієм, тісно пов'язаним з ідейністю твору, оскільки остання якраз і об'єднує весь зміст твору навколо себе. Саме ідея виступає у творі системотворчим чинником, їй підпорядковуються всі елементи твору. Важливу функцію тут виконують різні мовні, сюжетні, композиційні та інші прийоми художньої форми. У такому сенсі твором є результат творчої діяльності, об'єднаний спільною ідеєю, спільним творчим задумом. Таким чином, важливим для розуміння художності твору є кінцевий художній результат творчої праці. А те, наскільки успішно ідея формує, організує твір у системну цілість, визначає рівень художності твору. Розуміння зазначених критеріїв є важливим, зокрема, для з'ясування авторства складених творів і творів, створених у співавторстві.

Щодо оптимальної організації твору, то вона полягає у виборі творцем найбільш оригінального, доцільного і застосовного варіанту для передання змісту твору, розкриття його основної творчої ідеї. Зазначений критерій органічно поєднується з критерієм повноти освоєння теми. У ньому проявляється ступінь завершеності твору. Суть творчого результату у даному випадку полягає в забезпеченні таким чином цілісності, системності, довершеності твору. Власне, тут важливим є з'ясування змісту критерію для забезпечення правової охорони незавершених та неопублікованих творів.

Критерій внутрішньої гармонійності твору є змістовним доповненням попереднього критерію і виявляється у взаємозалежності і взаємоузгодженості твору. Він демонструє, наскільки органічно поєднані в творі зв'язки усіх його складових (в тому числі, композиційні, словесні, ритмічні, образні тощо). Така гармонійність твору робить його довершеним і цілісним. Твір не є хаотичним зібранням його складових, а скоріше системою елементів, об'єднаних однією ідеєю і підпорядкованих одному художньому задуму. В такому контексті зміст критерію є важливим для вирішення питання щодо правової охорони збірників, інших складених творів, а також стосовно розмежування подільності та неподільності співавторства.

Поняття художності, як зазначають дослідники, поєднує два значення – родову ознаку мистецтва з властивою йому образністю пізнання та співпереживань, а також міру естетичної досконалості твору, відповідність його змісту і форми [2]. Дійсно, незважаючи на зв'язок досліджуваної властивості з мистецтвом в цілому, наявність у ній специфічних ознак, дозволяє говорити про «достатній рівень майстерності в будь-якій справі з-поміж усіх інших сфер творчості й умілості». Отже, художність стає істинною там, де маємо високий вияв таланту, перетвореність у виразний естетичний знак змісту і форми, витонченість смаку і майстерність митця [5].

Єдність змістовних і формальних критеріїв якраз і робить твір твором – оформленим результатом творчості. Разом з тим, трансформаційні процеси сучасних суспільств природньо наносять свій відбиток і на творчу сферу, змінюють орієнтації і парадигми творчої діяльності. Тому сучасні твори також можуть зазнавати змін форми, а тому відповідно формальні критерії художності видаються динамічнішим, ніж змістовні. З цього приводу слушно зазначено, що художність не є тією сутністю мистецтва, що задана раз і назавжди, а є феноменом історичним, що змінюється, і їй притаманні власні ознаки у конкретному соціально-історичному контексті. Художність розкривається в просторі культури й змінюється із плином соціокультурного часу [2].

Висновки. Художність є однією з визначальних рис якості, досконалості, цінності твору, а для її осмислення необхідним є, хоч іноді і умовний, але поділ на змістовні та формальні складові. Важливість змісту зумовлюється важливістю тих явищ життя, які досліджуються в ньому, значенням ідей, які в ньому розкриваються. Проте, належне сприйняття змісту можливе лише після втілення, об'єктивізації твору у відповідній йому формі. Таким чином, художність твору – це, перш за все, його мистецька якість, що полягає у гармонійному поєднанні важливого змісту відповідної йому досконалої форми. Лише той твір, де є повна відповідність між усіма його складниками, існує гармонія, організована ідейним змістом, можна назвати високохудожнім. Разом з тим, авторським правом охороняються як високохудожні твори, так і твори, художній рівень яких є невисоким або ж спірним. Тому феномен художності визначається головним чином його змістовними та формальними компонентами, які служать критеріями мистецької вартості будь-якого твору, але не можуть бути визначальними для вирішення питання надання йому правової охорони.

Список використаних джерел:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

2. Давидова М.О. Художність як категорія філософії культури в проблемному полі культури постмодерну. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 40 (2). С. 70-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2013_40%282%29__10
3. Іванишин П. Критерії художності: актуалізація базового поняття. *Науково-ідеологічний центр ім. Д. Донцова*. 25.01.2016. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/kryteriji-hudozhnosti-aktualizatsiya-bazovoho-ponyattya/>
4. Культурологічний словник. URL: <https://subject.com.ua/culture/dict/1238.html>
5. Левчук Л.Т., Панченко В.І., Оніщенко О.І., Кучерюк Д.Ю. Естетика: Підручник / За заг. ред. Л.Т. Левчук. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
7. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № № 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Юркевич Х.І. Художні твори як об'єкти авторського права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6-7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 214-217.*